

ONTOLOJİK VE EPİSTEMOLOJİK AÇIDAN BİYOGRAFİ YAZICILIĞINA TEORİK BİR BAKIŞ

A Theoretical Overview of Biographic Writing from an Ontological and Epistemological Perspective

Ömer Faruk ATEŞ*
Şahmurat ARIK*

ÖZ

Biyografi, insan hayatını yazma esasına dayanan bir tür olmakla birlikte biyografik anlatıların işlevi sadece bireyin yaşamını kaydederek bir hayat örüntüsünü gelecek nesillere ulaştırmayla sınırlı değildir. Yapılan çalışmalar, biyografinin en eski çağlardan beri insanın kimlik edinmesinde ve varlığı anlamlandırmasında bir vasıta olarak kullanıldığını gösterir. Bireylerin kimlik ve anlam ihtiyacını şekillendiren felsefi zemin değiştikçe biyografinin de biçim ve içerik açısından farklılaştığı görülür. Bu nedenle yaşamöyküsü yazımı, her dönemin koşul ve ihtiyaçlarına göre kendini yenileyen dinamik bir yapıya sahiptir. Felsefe, psikoloji ve sinirbilimin verileri, benliğin biyografik öykülerle anlatılaştırılarak inşa edildiğini gösterir. Felsefe tarihi boyunca bilgi felsefesinde yaşanan gelişmeler hem biyografi yazıcılığının metodunu hem de yazılan eserlerin kurgulanma biçimini etkiler. Bu çalışmada, insanlığın düşünsel gelişim sürecinde ontoloji ve epistemolojide meydana gelen kırılmaların biyografi yazıcılığını nasıl etkilediği ele alınmış ve biyografi türünün tarihsel süreçteki yolculuğu felsefi eğilimlerle ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Ontoloji ve epistemolojideki gelişmelerin biyografi yazıcılığını etkilemesi, bir yaşamı yazma güdüsünün düşünsel bir zemine dayandığını ve felsefedeki gelişmelerle etkileşim hâlinde olduğunu gösterir.

Anahtar Sözcükler: biyografi, ontoloji, epistemoloji, kimlik, anlam arayışı.

ABSTRACT

Biography is a form of literature based on writing about the life of an individual. However, the function of biographical narratives is not limited to conveying a life pattern to future generations by recording the life of the individual. Studies show that biography has been used as a tool for people to gain identity and make sense of

* Doktora Öğrencisi. Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kastamonu/Türkiye. E-posta: omerfarukates34@gmail.com. ORCID: 0000-0001-6416-7924.

* Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kütahya/Türkiye. E-posta: sahmurat.arik@dpu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-1525-5984.

existence since ancient times. As the philosophical ground that shapes the identity and meaning needs of individuals changes, it is seen that the biography differs in terms of form and content. For this reason, biography writing has a dynamic structure that renews itself depending on the conditions and needs of each era. Data from philosophy, psychology, and neuroscience show that the self is constructed by being narrated through biographical stories. Developments in epistemology throughout the history of philosophy affect both the method of biography writing and the way in which the written works are constructed. In this study, two main points are given. First, it is discussed that how the changes in ontology and epistemology in the intellectual development process of humanity affect the biographies. Second, the journey of the biography genre in the historical process will be associated with philosophical tendencies. The fact that the developments in ontology and epistemology affect biographies shows that the motivation to write a life is based on an intellectual basis and interacts with the developments in philosophy.

Keywords: biography, ontology, epistemology, identity, search for meaning.

Giriş

Biyografi, modern bir tür olarak 17. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış olsa da insan hayatının anlatılaştırılması çabasının başlangıcı, insanın bilinçli ve düşünen bir varlık olarak tarih sahnesine çıktığı döneme kadar gider. Yazının icadiyla birlikte yaygınlık kazanan, Orta Çağ'da dinî bir mahiyet alarak inancı meşrulaştırma görevi üstlenen ve modern dönemde seküler bireyin doğuşuyla daha da popüler hâle gelen biyografi, pek çok edebiyat bilimci ve araştırmacının dikkatini çekerek 18. yüzyıldan itibaren teorik açıdan incelenmeye başlar. Başlangıçta akademik olmaktan ziyade popüler nitelik taşıyan ve sistemsiz ilerleyen biyografi teorisi çalışmaları zamanla daha ciddi bir zeminde tartışılmaya başlanır (Novarr, 1986'dan nakleden Renders & de Haan, 2014: 11). Biyografi teorisi üzerine yapılan çalışmalar nitelikleri açısından farklı başlıklar altında tasnif edilebilir. Bazı çalışmalar biyografinin tarihî gelişimiyle ilgiliyken bazıları türün doğasına ya da toplumsal işlevine ilişkindir.¹ Bununla birlikte biyografi teorisi çalışanların üzerinde durduğu temel meselelerden birisi, türün felsefi arka planıdır. Zira insanlığın düşünce tarihinde ortaya çıkan farklı felsefi yaklaşımların biyografinin biçim, içerik ve yöntem açısından yaşadığı dönüşümlerle ilişkilendirilmesi biyografi araştırmaları açısından önemli bir sorunsaldır. Biyografi yazıcılığını felsefi açıdan anlamlı kılan nedir? Bir bireyin yaşamöyküsünü yaz-

¹ Biyografi teorisi çalışmalarının içerik ve niteliklerine göre Atkinson tarafından yapılan tasnifi için bk. (Karabaşoğlu, 2018).

manın arkasında düşünsel açıdan nasıl bir motivasyon yatar? Bir insanın hayatına dair elde edilecek bilginin epistemolojik açıdan kaynağı ve güvenilirliği nedir? İnsan hayatı, tutarlı bir benlik tarafından inşa edilen ilerlemeci bir süreç midir yoksa bu tutarlılık duygusu biyografların kurguladığı bir yanılsama mıdır? Bireycilik düşüncesini doğuran felsefi eğilimler biyografi yazıcılığını nasıl etkilemiştir? Bütün bu sorular biyografi teorisyenlerinin çözüm aradığı temel meselelere ilişkindir ve yanıtlanmaları için öncelikle türün dayandığı felsefi zeminin aydınlatılması gerekir.

Biyografinin felsefi arka planı ortaya konulmaya çalışılırken öncelikle araştırmacıları yanlış hükümler vermeye sevk edebilecek noktalara dikkat çekmek gerekir. Zira sadece belli verileri göz önünde bulundurarak indirgemeci yorumlar yapmak hatalı sonuçlara ulaşılmasına neden olacaktır. Biyografi yazıcılığının tarihî gelişimini şekillendiren birden fazla etken vardır. Bunlar içerisinde biyografi yazarlarına etki etmesi muhtemel olan kendi dönemlerinin hâkim düşünsel/felsefi ortamı bu etkenlerden yalnızca bir tanesidir. Üstelik felsefenin de alt disiplinleri vardır ve bunlarda meydana gelen farklı gelişmeler biyografiyi birbirine zıt yönde etkileyebilir. Dolayısıyla biyografi yazıcılığını sadece felsefe tarihindeki gelişmelere indirgemek yanlış olacağı gibi, biyografi-felsefe etkileşimini de yalnızca felsefenin bir alt disiplininde öne çıkan yaklaşımlarla açıklamak doğru değildir. Farklı bileşenlerin karşılıklı etkileşimini göz önünde bulundurarak bütüncül bir değerlendirme yapmak daha sağlıklıdır. Bu çalışmada biyografi yazıcılığıyla felsefi süreçler arasındaki ilişki ortaya konulurken iki farklı alt başlıkta değerlendirme yapılarak konu daha çoğulcu bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılacaktır. Öncelikle bir yaşamı anlatılaştırma ediminin hayatı ontolojik olarak anlamlandırma ve kimlik/benlik edinme açısından işlevi sorgulanacak ve en eski dönemden beri yaşamöyküsü anlatmanın düşünsel zemini açıklanmaya çalışılacaktır. Daha sonra epistemolojideki gelişmeler ışığında bir yaşamın bilgisini güvenilir olarak elde etmenin imkânı ele alınacak ve epistemoloji anlayışında yaşanan değişimlerin biyografinin yöntem ve işlevine olan etkisi ortaya konulacaktır.

1. Ontolojik Anlam Arayışına Cevap ve Kimlik/Benlik İnşa Aracı Olarak Biyografi

İnsan, bilinçli bir varlık olarak tarih sahnesine çıktıktan sonra düşünme yeteneği sayesinde hayatın amacına ve bir anlamı olup olmadığına ilişkin sorular sormaya başlar. Antropologlar, insan zihninin en eski dönemlerden itibaren anlam arayışı içerisinde olduğunu söyler. Hayatın önemine, amacına ve nasıl yaşanması gerektiğine ilişkin sorular bu arayış sürecinde ortaya

çıklar. “Varoluşsal sorular” olarak adlandırılan bu sorular felsefe etkinliğinin başlamasıyla birlikte filozoflar tarafından gündeme getirilir ve yüzyıllar boyunca farklı bakış açılarıyla cevaplandırılmaya çalışılır. Modern dönemde psikoloji biliminin doğuşuyla insanın anlam arayışı içerisinde olmasının psikolojik nedenleri de araştırılmaya başlanır. En genel tanımıyla anlam arayışı, “bireyin kendi hayatındaki düzeni, tutarlılığı ve amacı fark etmeye çalışması”dır. Kendisi için değerli gördüğü amaçları saptayan birey bunları gerçekleştirmek için çaba gösterir ve nihayetinde amacına ulaştığında bir tatmin duygusu yaşar. Anlam arayışının bireye en önemli katkısı, kişinin kendi hayatına bir amaç katması ve hayatında düzenlilik duygusu oluşturmaktır. Hayatın bir anlamı ve amacı olduğuna inanan insan, kendi varlığının bir sebebi olduğunu da keşfetmiş olur (Ulu, 2018: 166-168).

İnsanın hayatı anlamlandırma sürecine katkı yapan önemli unsurlardan birisi de kimliktir. İnsan kendi hayatının anlamını sorgularken ilk önce “Ben kimim?” sorusunu sorar. Bu soruya verilen cevap kimliği oluşturur. Kimlik sayesinde birey kendisini tanımlar ve kendisini başka kişiler veya gruplar arasında konumlandırır (Bilgin, 2007: 11). Kimlik vasıtasıyla kişinin özüne ilişkin bilinçsiz algısı bilinç düzeyine çıkar (Assmann, 2001: 130). Kimliğin “kendini başkalarının arasında konumlandırma” ve “benliğe dair bilinç kazanma” özellikleri bireyin anlam arayışıyla doğrudan ilişkilidir. Çünkü hayatın anlamını arayan birey öncelikle kendisini konumlandırmaya çalışır ve hangi değerler dünyasına ait olduğunu sorgular. Kendi benliğine ilişkin bilinçlilik hâli ile bu hayatta ne istediğine, hayatı nasıl yaşarsa anlamlı bir varoluşa sahip olacağına karar verir. Bu nedenle insanın kimlik sahibi olmak için kendine ve hayata dair yaptığı sorgulamalar onun hayatı anlamlandırma çabasının da başlangıcını oluşturur. Her birey kendisi için neyin anlamlı neyin anlamsız olduğunu, yaşamın amacını nasıl belirlemesi gerektiğini kimlik edinme sürecinde öğrenir. Bu süreçte dil, din ve gelenek gibi toplumsal unsurlar da belirleyici rol oynar. Dolayısıyla kimlik edinme sosyal bir bağlam içerisinde gerçekleşir ve hayatın anlamlandırılması, ömür denen sürecin bir düzen ve tutarlılık içerisinde yaşanılmasını sağlar (Erkan, 2013: 1825-1827).

İnsanın anlam arayışı içerisinde olması ve kimlik edinme yoluyla kendisini konumlandırarak bu arayışını gerçekleştirmesi biyografik anlatıların ortaya çıkışının arkasındaki temel motivasyon kaynağını da açıklar. Anlamın ve kimliğin anlatılar üzerinden inşa edilmesi dilin varlığını zorunlu kılar. İnsan kendisini dil ile ifade eder fakat bunu yapabilmesi için öncelikle kendisinin farkında olması ve niçin var olduğunu sorgulaması gerekir (Altuner,

2012: 79). Bazı antropologlara göre insanın dili icat etmesinin sebebi mitleri anlatmaktır. Mitler ise evreni, hayatı ve insanın bu hayattaki yerini anlamlandırmaya yarayan anlatılardır (Gezgin, 2021: 11). Pek çok mite bakıldığı zaman bunların aynı zamanda biyografik anlatılar olduğu görülür. Dolayısıyla insanın kendi varlığını anlamlandırmak için dili icat ettiği, bu anlamlandırmayı da biyografik anlatılar üzerinden gerçekleştirdiği söylenebilir. Başka bir ifadeyle biyografik anlatıların doğuşu insanın kimlik edinme ve ontolojik olarak varlığını anlamlandırma ihtiyacından kaynaklanmıştır.

İlk insanların kimlik edinme çabasıyla biyografik anlatılar arasında ilişki kuran biyografi teorisyenlerinin başında Nigel Hamilton gelir. Hamilton, insan hayatını anlatılaştırmanın ilk insanlardan beri var olan “psikolojik ve evrimsel bir ihtiyaç” olduğunu söyler ve bu ihtiyacın kökeninde insanın kim olduğunu bilmek istemesinin yattığını belirtir. Hamilton’a göre ilk insanlar için ateş yakmak ya da yemek bulmak ne kadar önemliyse kimlik edinmek de en az o kadar önemlidir. Kimlik, aidiyet ve akrabalık duygularını oluşturur ve miras paylaşımının düzenlenmesini sağlar. Özellikle akrabalık duygusu, kişinin kendini belli bir topluluğa ait görerek güvende hissetmesi açısından önemlidir. Bu nedenle kimliksiz yaşayamayan insan, kendi kimliğini inşa edebilmek için kendisinden önce yaşamış insanların bilgisine ihtiyaç duyar. Bu bilginin korunması için de biyografik kayıtların tutulması gerekir. Bu kayıtların yazılı olma zorunluluğu yoktur. Yaşam bilgisinin insan belleğinde yer edinmeyi kolaylaştıracak bir formda nakledilmesi yeterlidir. İlkel toplumlar da insanların yaşamları şiir ve şarkılar yoluyla gelecek nesillere aktarılır. Yazının icadından önce biyografik bilgilerin aktarılmasında destanların da önemli bir yeri vardır. Hamilton, destanların aliterasyon, kafiye, ritim ve tekrarlamalar sayesinde kolay akılda tutulduğunu ve bu sayede destanlarda geçen hayatların unutulmadan korunabildiğini söyler. Destanlardaki kişilerin bir kısmı tanrısal ya da yarı tanrısal özellik gösterebilir. Dolayısıyla epik nitelikli biyografik anlatıların bir bölümü gerçek dışıdır. Fakat Hamilton’a göre meseleye biyografi açısından bakıldığında anlatılanların gerçekliğinin tartışmaya açık olması önemsizdir. Burada mühim olan akraba toplantılarında ve aile meclislerinde bir araya gelerek destanları dinleyen insanların bu olayların gerçekliğine inanmasıdır (Hamilton, 2007: 6-10). Bu inanç, destanlarda geçen hayatların kayıt altına alınmasını ve geçmiş yaşamların öyküleştirelmesini anlamlı kılmaya yetmiştir.

Yaşamöyküsünün kimlik edinme ve hayatı anlamlandırmaya hizmet ettiği bilinen ilk belirgin örnek *Gilgamiş Destanı*’dır. Çoğu biyografi araştırmacısı *Gilgamiş Destanı*’nı bilinen ilk biyografik metin olarak kabul eder. Bu

destan yalnızca Sümer Kralı Gilgamiş'in yaşamöyküsünü anlatmaz, aynı zamanda ölümlü olduğunu anlayan bilinçli insanın trajedisini ve bu bilgiyle başa çıkarak hayatı anlamlandırmaya çalışma mücadelesini de sembolize eder. Destanda Urug kentini yöneten Kral Gilgamiş'in yaşamı anlatılır. Tanrılar, Gilgamiş'i cezalandırmak için Enkidu'yu yaratır. Başlangıçta Enkidu ve Gilgamiş düşmandır. Fakat daha sonra aralarında bir dostluk başlar. Bu birliktelikten rahatsız olan tanrılar, Enkidu'nun canını alır. Bu olay, Gilgamiş'in ölümlü olduğu gerçeğiyle yüzleşmesini sağlar ve Gilgamiş ölümsüzlüğü bulabilmek için bir yolculuğa çıkar. Fakat destanın sonunda ölümsüzlüğe sahip olamaz. Mit ve destanlar toplumların ortak ürünleridir ve insanların varlığı anlamlandırma çabasının sonucunda meydana gelirler. Bu açıdan bakıldığında ölümlü olduğunu bilen ve bu bilgiye rağmen hayatını anlamlandırmaya çalışan "homo sapiens sapiens" in mücadelesi, Gilgamiş'in biyografisinde bir hayat örüntüsü olarak somutlaşmıştır denilebilir (URL-1). Ortaya çıkan destan, bir bireyin yaşamöyküsü olarak görünse de aslında insanlığın temel sorunsalının biyografik bir anlatıda sembolik bir dille ortaya konulduğu görülür. Benzer bir simgeselliğin Lokman Hekim, Asklepios, Dede Korkut gibi anlatılarda da yer aldığını söylemek mümkündür. (Gezgin, 2021: 109-110).

Gilgamiş'in biyografik yolculuğunun simgesel anlamına Hamilton da dikkat çeker. Hamilton'a göre *Gilgamiş Destanı*'nı okuyanların aklında oluşan temel soru, bu anlatının bir kralın maceraları temelinde oluşturulan hayalî bir kurgu mu yoksa Gilgamiş'in gençliğinden ölümüne uzanan biyografik yolculuğu mu olduğudur. Bu da "Destanda gerçek nerede biter, yorum ve kurmaca nerede başlar?" sorusunu beraberinde getirir. Sorunun cevaplanması biyografinin varlığı anlamlandırma açısından işlevini bulmaya yarayacaktır. Anlatılanlar geçmişte yaşamış bir kralın yaşamından ibaretse biyografiyi bir tür tarih dalı olarak görmek gerekir. Fakat destan, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlar nedeniyle ve gelecek nesillere faydalı olabilmesi için oluşturulmuş bir insan portresi olarak görüldüğünde anlatılanlar sadece tarih değil, semboller içeren kurgu ve yorum unsurları da barındırıyor demektir (Hamilton, 2007: 11-15). Bu unsurların biyografik anlatıda yer alma amacı, başka insanların varoluşlarını anlamlandırabilme çabasından kaynaklanır. Dolayısıyla biyografiyi yalnızca bir bireyi anma içgüdüsünün sonucu olan bir çeşit birey tarihi olarak görmek yerine, kurgu ve yorum vasıtasıyla insanlığın varlığı anlamlandırması şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır.

İnsanlık tarihin gelişimi boyunca her dönemde kimlik edinme ve varlığı anlamlandırma konusunda farklı olgular ön plana çıkar. Biyografinin gelişimine bakıldığında da yaşamöyküsü yazma ve anlatma pratiğinin kimlik ve anlam arayışında ön plana çıkan olgularla uyumlu olduğu görülür. Semavi dinlerin hâkim olduğu Orta Çağ döneminde varlık dinî kimlik üzerinden anlamlandırılır. Bu nedenle de insanların anlam arayışına dinî biyografiler vasıtasıyla cevap verilir. Hıristiyan dünyasındaki hagiografiler ve İslam dünyasındaki menakıb-nâmeler bu açıdan dikkat çekicidir. Bu metinler okuyucularına bir yaşamın öznesini rol model olarak sunar ve nasıl bir hayatın hem bu dünya hem de ahiret için anlamlı olacağını gösterir. Nigel Hamilton, Yahudilik ve Hıristiyanlığın kurucu metinleri olan Tevrat ve İncil'in biyografik mahiyetine dikkat çeker. Hamilton'a göre Eski Ahit, antik çağların Yahudiler tarafından biyografik bir şekilde özetlenmesinden oluşur. Yahudilerin eski çağlardan beri papirüs ve parşömene kaydedilmiş olan şecere, kaside, kehaneler ve kahraman tasvirleri Tevrat'ı oluşturur ve bu anlatıların büyük bir bölümü biyografik nitelik taşır. Tevrat'ta yer alan Âdem, Havva, Abraham (İbrahim), David (Davud), Solomon (Süleyman), Noah (Nuh), Moses (Musa) gibi şahsiyetlerin biyografik anlatıları ilk akla gelen örneklerdendir (Hamilton, 2007: 33-36). Bu yaklaşıma göre bir kavmin eski çağlardan beri tuttuğu biyografik kayıtlar zamanla varlığı ve hayatı anlamlandıracak büyük bir anlatının kutsal metnine dönüşmüştür.

Hamilton, İncil'e de benzer şekilde yaklaşır, zira İncil temelde Hz. İsa'nın biyografisine dayanan bir metindir. İncil'in Tevrat'tan farkı yalnızca Hz. İsa'nın yaşamına odaklanmasıdır. Hamilton bu durumu "Eski Ahit bir gösteri alayıydı. Yeni Ahit ise tek yıldızlı bir gösteriydi" diyerek ifade eder. Ona göre Hz. İsa'nın biyografisinin efsanevi gücü hem Batı'da hem de Orta Doğu coğrafyasında diğer biyografileri sahneden aşağı iter. Kilise'nin kanonik İnciller dışındaki İncilleri "sapkın" ilan etmesi, aslında Hz. İsa'nın resmî olarak kabul görmüş biyografisinin dışındaki biyografik anlatıların yok sayılması anlamına gelir. Hamilton'a göre kanonik kabul edilen dört İncilin yazarı, aynı zamanda biyografik bir zaferin de sahibidir (2007: 37-41). Bu noktada Hıristiyanlığın kurucu metninin biyografik nitelik taşıdığı ve gerçeğe gerçek dışının iç içe geçtiği anlatıda yer alan sembolik unsurlar sayesinde İncil'in sadece bir biyografi olmanın ötesine geçerek insanın varlığına anlam katan ve kimliğini belirleyen bir metne dönüştüğü söylenebilir.

Hamilton'un tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanlığın kim olduğunu bilmek ve hayatı anlamlandırmak kaygısıyla biyografik anlatılar oluşturduğu yönündeki görüşü modern insan için de geçerlidir. Bazı temel kaygıları

aynı kalmakla birlikte modern insan için kim olduğunu belirlemek ve hayatı anlamlandırmak artık çok daha karmaşık bir hâle gelir. Aydınlanmacı modernizm, kökeni Rönesans ve Hümanizme dayanan, sanayileşme ve kentleşme gibi süreçlerle şekillenen modern-seküler bireyi doğurur. Bu birey anlayışına uygun olarak felsefe ve bilimin ortaya koyduğu modern kimlik ve benlik kavramları inceleme konusu olur. Kimlik, bireysel ve toplumsal olarak farklı kategorilere ayrılır. Ulus devletlerin doğmasıyla millî kimlik olgusu ön plana çıkar. Laikleşme süreci, inancı bireysel bir tercih konumuna getirir ve dinî kimlik modernizmin ölçütlerine göre yeniden yorumlanır. Psikolojide farklı benlik modelleri ortaya çıkar ve bireyin kendine dair farkındalığının ne ölçüde olduğu ve benliği toplumsal hayatta nasıl sunduğu gibi konular tartışılmaya başlar. Kim olduğumuz, başkaları tarafından nasıl tanımlandığımız, kendimizi sosyal çevrede nasıl sunduğumuz gibi soruların çoğalması kimlik sorununu da karmaşılaştırır. Buna bağlı olarak da modern kimlik ihtiyacına cevap verecek çağdaş biyografik anlatılar ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle bir yaşamı anlatı hâlinde hikâye etmek, kimlik edinme ihtiyacına da hizmet eder. Ulus kimliği inşa etmek, dinî kimliği çağın şartlarına göre yeniden üretmek ve ezilen grupların kimlik mücadelelerini -siyahiler, köleler, kadınlar, eşcinseller vb.- politik düzlemde ifade etmek için biyografiler yazılması, türün modern dönemde kimlikle olan ilişkisini daha net gösterir.

Modern psikolojinin gelişmesiyle ön plana çıkan benlik kavramının, özne-eylem ilişkisi bağlamında biyografi türünü etkilediği görülür. Yaygın tanıma göre benlik, “bireyin kendisi için oluşturduğu bir içerik”tir. Murphy benliği bireyin “yaratıcı eylemlerle doldurulması gereken bir boşluk” olarak tanımlar (Koşay, 2015: 61-62). Modern insanın benliğe ilişkin bu inancı biyografi yazarının bilincini de şekillendirir. Bir birey nasıl eylemleriyle Murphy’nin işaret ettiği boşluğu doldurarak bir içerik oluşturuyorsa biyografi yazarı da benzer şekilde öznesinin hayatındaki eylemleri seçip yorumlayarak tutarlı bir hayat anlatısı oluşturur. Ortaya çıkan bütün, “biyografik benlik”i verir. Çağdaş yaklaşımlar biyografik benliğin bizzat biyografi yazarı tarafından inşa edildiğini hatta postmodern ifadeyle “kurgulandığını” savunur.

Kim olduğumuza ve hayatı nasıl anlamlandıracağımıza dair farkındalığımız olan benliğin biyografiyle olan ilişkisinde belki de en önemli yön, benliğin ancak “anlatılaştırılarak kavranabilir” olmasıdır. Bireyler, belleklerindeki bilgileri sürekli yeniden hikâyeleştirip oto/biyografik anlatılar oluşturarak kendi benliklerini ve kimliklerini inşa ederler (Randall, 2014: 28-29). Bu durum ilk bakışta yalnızca oto/biyografik dürtüyle ilgili görülebilir. Fakat biyografi yazarının da öznesine dair kendi belleğinde bulunan ve belgeler-

den elde ettiği bilgileri bir anlatı formuna sokarak hikâyeleştirdiği ve bu yolla biyografik benliği oluşturduğu düşünüldüğünde konunun biyografi teorisi açısından da önemli olduğu anlaşılacaktır. Bu nedenle psikolojideki farklı yaklaşımların birer ürünü olan benlik modelleri, biyografi yazıcılığı açısından belirleyici olmuştur.

20. yüzyılda bireyin günlük hayattaki sunumunun (representation) ancak dille ve yaşamöyküsüyle gerçekleştirilebileceği düşüncesinin ortaya çıkması biyografi teorisi açısından dikkat çekicidir. Dilin sahip olduğu söz-cükler, bireyin temsilinin gerçekleştirilmesi için tek başına yeterli değildir, aynı zamanda dilin bir öykü yapısında düzenlenmesi ve yaşamöyküsü formu oluşturması gerekir (Todorov, 2014: 11). İnsan kim olduğunu ve varlığı nasıl anlamlandıracağını bulmaya çalışırken toplumsal hayatta kendini nasıl sunması gerektiğini de dikkate alır. Zira birey, tutarlı ve anlamlı bir hayat inşa etmeye çalışırken başkaları tarafından nasıl tanımlandığını da önemser. Bireyin ve benliğin sunumu ile biyografik anlatıların oluşturulması arasındaki ilişki yaşamöyküsünün anlam inşa etme işlevi açısından önemlidir.

Klinik psikolog Ruthellen Josselson'a göre insanların benlikleri hikâyelerden oluşur. Benliğin bu özelliği, sosyal bilimcilerin insanı incelerken anlatsal yaklaşımlara yönelmesini ve benliğin anlatısallığından kaynaklanan meseleleri çözmek için psikoloji, sosyoloji, antropoloji alanlarında disiplinlerarası bir yaklaşımı benimsemesini sağlar. Josselson, kimliğin her birey için önemli olduğunu söyler ve insanların kim olduklarını anlamlandırabilmek için anlatıların yardımına ihtiyaç duyduğunu belirtir. Bu konuda Josselson'un söyledikleri dikkat çekicidir:

Muriel Rukeyser, “Evren hikâyelerden oluşur, atomlardan değil” diye yazar; benliklerimiz de öyledir, atomlardan değil hikâyelerden oluşur. Kimliklerimiz ancak dünyada kim olduğumuz, bu hâlimize nasıl geldiğimiz ve deneyimlerimizden nasıl anlam çıkardığımız üzerine bir anlatı hâlinde anlaşılabilir ve ifade edilebilir. İnsan benliklerini oluşturan birçok hikâye vardır; bu hikâyeler bugün dünü kurup durmaksızın yeniden kurarken zaman içinde gelişen hikâyelerdir. Bu hikâyeler, seçici olarak hatırlanan ve bir kişinin benliğiyle ilgili algısı hem aynı kalıp hem de yaşam döngüsü içinde değişikçe değişen anlamlarla dolan olaylar ve deneyimlerden oluşur (Randal, 2014: 11).

Josselson'a göre bireylerin sahip olduğu çok sayıda hikâye, onların “dünyü düzenleme, bugünü sağlama alma ve yarına ilişkin öngörüler sunma”

ihtiyaçlarını karşılar. Fakat bireyin değişmeyen tek bir benliği yoktur. Kişinin hikâyeleri gibi benlikleri de çok sayıdadır ve bazı durumlarda bunların bir kısmı geçici olarak bir kenara bırakılır. Zaman zaman birbirleriyle çelişen bu benliklere ulaşma yolu da yine hikâyelerden geçer. Hiçbir insan tek bir hayat hikâyesine sahip değildir ve bu hikâyeler bireyler tarafından anlatılmak için yaratılır. Bu durum yaşamın karmaşıklığının ancak anlatılar sayesinde gösterilebilir ve başa çıkılabilir olduğundan kaynaklanır. Bu nedenle “hikâyelen-dirilmiş benlik”, bir anlatı olması nedeniyle dinamik bir nitelik taşır (Randall, 2014: 11).

Psikolojideki yaklaşımlardan bir tanesi olan “anlatısal psikoloji”, insanların yorumbilimsel varlıklar olduğu kabulüne dayanır. Bu durum insanların yaratılışları gereği eylemlerinden ve insan ilişkilerinden anlam çıkartan bir varlık olduğunu gösterir. Anlamlandırma sürecinde hikâyeler devreye girer. Gerontoloji (yaşlılık bilimi) içerisinde bu yaklaşımı benimseyenler “anlatısal gerontoloji” alt disiplini oluşturur. Anlatısal gerontolojistler, klasik gerontolojistlerden farklı olarak insanın biyolojik yaşlanmasını incelemeyi ve “biyografik yaşlanma” kavramını ortaya atarak bu kavram üzerinde çalışır. İnsanlar, kendi kimliklerini anlamlandırmak için sürekli belleklerinin ve hayal güçlerinin yardımına başvururken hikâyelerden faydalanır. Yaşlanma sürecinde bu biyografik hikâyeler de farklılıklar göstermeye başlar ve geçmiş sürekli yeniden üretilir (Randall, 2014: 14-15).

William L. Randall, psikolojideki benlik modelleriyle anlatısalılığı ve anlatıbilimi ilişkilendirir. Randall’ın teorisinin temelinde “hikâye olarak hayat” eğretilmesi vardır. Bu yaklaşıma göre yaş ilerleyen insanlar için hikâye anlatma ihtiyacı giderek daha önemli hâle gelir. Psikolog Mark Freeman, yaşlılık dönemini bireyin hayatının “eşsiz anlatı aşaması” olarak nitelendirir. Her birey gelecekteki zorluklarla başa çıkmaya hazırlanmak amacıyla kendi kimlik duygularını yeniden hikâyeleştirme ve belleklerdeki metinlerden güçlü bir hikâye çıkartma çabası içerisine girer. Bu sürecin sonunda insan hikâye sahibi olmanın da ötesine geçerek bizzat hikâyenin kendisi hâline gelir. Neticede kendi hikâyesini anlatan her birey aslında kendisini yaratmış olur. Yani insan doğasının kurmaca bir yanı vardır. Hayatın hikâyeye özdeşleştirilmesi aynı zamanda yaşam deneyimlerinin edebiyat ve estetikle ilişkilendirilmesine imkân tanır (Randall, 2014: 20-26). Bu yaklaşım yalnızca otobiyografi ve benlik ilişkisine dair bir bakış açısı sunmakla kalmaz; aynı zamanda biyografi yazarlarının oluşturmaya çalıştığı biyografik benlik anlayışı üzerine yeniden düşünmenin de kapısını aralar. Bireyi ve bireydeki bilinçlilik hâli olan benliği hikâyelerden ibaret görmek, başkasının hayatlarını

yazma ya da anlatma faaliyetine bakış açısını da belirler. Kişi nasıl kendi hayatını anlamlandırmak için otobiyografik hikâyelerle benliğini sürekli yeniden üretiyorsa biyografi yazarı da öznesinin hayatından hareketle hem öznesi hem de okuyucuları için anlam üretmeye çalışır ve bu süreci biyografik anlatılarla inşa eder. Benliğin sunumunda hikâyelerin önemini bilen bir biyograf, yaratmak istediği biyografik benliği inşa ederken anlatısallığı ön plana çıkartacaktır. Benlik düşüncesindeki bu yaklaşım, modernizmin pozitivist benlik anlayışını da sorgulamaya açar. Artık benlik bireyin dışında ve bireyden bağımsız olarak var olan ve ampirik metotla keşfedilmesi gereken bir muamma değil, günlük hayatta anlatılarla sürekli birey tarafından yeniden inşa edilen ve biyografik benlik oluşturmak isteyen yazarın da benzer bir şekilde oluşturması gereken bir kurgu hâline gelir. Bu durum, aynı bireye ilişkin farklı hikâyelere bağlı benlik kurguları oluşturabilen daha çoğulcu bir biyografi yazımına kapı aralar. “Kurgu” ve “çoğulculuk” sözcüklerinin postmodernizmde önemli bir yere sahip olduğu düşünüldüğünde benlik konusundaki bilimsel gelişmelerin postmodern dönemin düşünsel ruhuyla uyumlu bir noktaya evrildiği ve biyografi yazıcılığını etkilediği söylenebilir.

1980’li yılların sonlarından itibaren psikodinamik benlik görüşünden inşacı, yapısalcı-gelişimci ve toplumsal inşacı gibi farklı benlik modellerine geçilir ve bu gelişme biyografi teorisini de etkiler. Psikodinamik benlik görüşünde birey büyük ölçüde kendi denetimi dışında olan bilinçdışı süreç ve güdülerin etkisi altında ve edilgen bir durumdadır. İnşacı benlik düşüncesinde ise birey kendi benliğini biçimlendirmede etkin bir konuma yükselir. Bu yaklaşımda toplumsal etkenlerin benlik üzerindeki belirleyici etkisi görmezden gelinmez; fakat her bireyin kendi benliğini yaşamı boyunca tekrar tekrar inşa ettiği görüşü ön plana çıkar. Yani her birey, aslında kendi benliğini inşa eden bir sanatçı konumundadır. Bu inşa süreci hikâyelerle gerçekleşir ve birey bu hikâyelerin hem başkahramanı hem anlatıcısı hem de okuyucusu olur. Yaşam boyunca sürekli tekrarlanarak örgütlenen benlikler, aynı anda çeşitli varyantları olan farklı düzeydeki pek çok hikâyenin iç içe geçmesine neden olur (Randall, 2014: 28-33). Böylece bilinçdışı süreçlerin ve güdülerin şekillendirdiği pasif benlik anlayışına dayalı psiko-biyografinin yerini bireye daha aktif bir rol biçen ve farklı düzeyde anlatılarla örgütlenmiş çoklu benlikleri esas alan yeni bir biyografi anlayışının alması için teorik zemin oluşur.

Modern benlik modelleri, benliği bireyden ayrı bir varlık olarak düşünür ve bireyin onu keşfetmesi gerektiğini söyler. Yani zaten hâlihazırda var olan benlik, birey tarafından keşfedilmeyi beklemektedir. Freud ve varoluşçu terapistler benliğin keşfedilmesi gerektiğini savunduklarından benliği ortaya

çıkartacak bir terapiden bahsederler (Randall, 2014: 55-57). Uzun süre hâkim olan bu görüş, biyografi yazıcılığında da biyografin temelde var olan bir benliği keşfetmeye çalışması sonucunu doğurur. Biyografi yazarı, öznesinin yaşamına dair malzemeyi bu amaçla araştırır, seçip ayıklar, yorumlar ve yaşamöyküsü hâline getirir. Fakat inşacı benlik modeli kendini inşa etme, hatta icat etme kavramlarını ortaya çıkarır. Artık biyograf yazarı, öznesinin benliğini keşfetmekten çok onun kendisini nasıl icat/inşa ettiğini çözümlenmeye çalışacaktır.

Modernizmin benlik anlayışına karşı çıkan benlik teorisi geliştiren isimlerden birisi de psikolog Bruce Hood'tur. Genel kabule göre bireylerin bedenleri benlikleri tarafından denetlenir ve benlik her insanın varlığının çekirdeğinde yaşam boyunca o insanın varlığını sabitleyen bir öz olarak bulunur. *Benlik Yanılsaması* isimli kitabında bu yaklaşıma itiraz eden Hood, sinirbilimin verilerinden faydalanarak benlik duygusunun beynin bir aldatmacası olduğunu iddia eder. Bilim insanlarının yaptığı çalışmalar, beyinde benliği yapılandıran tek bir merkezin olmadığını göstermiştir. İnsanlar tarafından deneyimlenen benlik hissi, tek bir alanda yer almaz ve “farklı beyin işlemlerinin oluşturduğu bir orkestra”nın neticesinde oluşur. Bu noktada beynin benlik deneyimini niçin yarattığı sorusu ortaya çıkar. Hood'a göre beynimiz, “yaşamımız boyunca duyularımıza hücum eden ve belleğimizde kalıcı izlenimler bırakan deneyimler çokluğunu anlamlı kılmak için, bütünlüklü bir model olarak benlik deneyimini yaratır” (Hood, 2019: 11-15). Yani benlik, insanın anlam ihtiyacına bir cevap olarak beyin tarafından üretilmiş bir yanılsamadır.

Bruce Hood, benlik ile hikâye-anlatı ilişkisi üzerine de dikkat çekici tespitler yapar. Bu tespitler biyografik benlik ve yaşamöyküsü yazıcılığı açısından da önem taşımaktadır. Hood'a göre:

Beynimiz dış dünyanın modellerini inşa eder. Deneyimleri, sonraki adımda ne yapacağımızı yorumlamamızı ve belirlememizi sağlayan tutarlı bir öykü biçiminde dokuyabilir. Beynimiz, hayatta kalabilmek için dünyayı taklit eder. Kim olduğumuz benliğimizin bir öyküsüdür, beynimiz tarafından inşa edilmiş bir anlatıdır. Bu simülasyonun çoğu, sokaktaki ortalama insanın belirttiği benlik yanılsamasına karşılık gelen bilinçli bir farkındalık olarak deneyimlenir. Şu anda beyin gibi fiziksel bir sistemin, bilinçli benlik gibi fizik-üstü deneyimleri nasıl ürettiğini bilmiyoruz (Hood, 2019: 15).

Hood, tıpkı filozof Dan Dennett gibi benliğin anlatılar üzerinden inşa edildiğini düşünür. Dennett, “Öykülerimiz örülmüştür; ama çoğunlukla biz onları örmeyiz, onlar bizi örer” diyerek aslında özümüzde bir benlik olmadığını, benliğin anlatıların sonucunda ortaya çıktığını savunur. Hood’a göre de benliğin gelişimi, çocukluktan itibaren “beynin deneyimlerinin öyküler inşa ederek biçimlendirilmesi” neticesinde oluşur. Yetişkinlik döneminde de bu benlik yanılması beyin tarafından sürekli geliştirilir. “Tutarlı bir birey ya da benlik olarak varolduğumuz” tamamen bir yanılmasadan ibarettir. Beynin benlik duygusunu oluşturduğu öyküler üretmesi, deneyimleri anlamlandırabilme içindir (Hood, 2019: 16-23). Hood’un görüşleri, benliğin varlığı anlamlandırma ihtiyacının bir sonucu olarak bir öykü/anlatı formunda teşekkül ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu yaklaşım, teorisyenlerin oto/biyografik anlatıların kimlik edinme ve varlığı anlamlandırma işlevine yaptığı vurguyu sinirbilimin verileriyle desteklemektedir.

İnsanların pek çoğu benliklerini çocukluktan yetişkinliğe doğru uzanan bir yolculuk olarak düşünür ve bu yolculuk esnasında yaşanan olayların ve karşılaşılan kişilerin benliğe etki ettiğine inanır. Bu da bireylerde ilerlemeci ve tutarlı bir benlik yanılmasına neden olur. Sosyolog C. H. Cooley, benliğin bireyin etrafındaki kişiler tarafından şekillendirildiğini ifade etmek için “ayna benlik” kavramını kullanır. İnsanlar etkileşime geçtikleri kişinin kim olduğuna göre onlara farklı bir benlik sunarlar. Cooley’e göre başkalarına sunduğumuz benliklerin dışında kendimize ait gerçek bir kimliğimiz yoktur. Yani her birey, “kendi etrafındaki kişilerin ondan beklediklerine inandığı şeylerin ürünü”dür. Cooley bu durumu şöyle ifade eder: “Ben düşündüğüm kişi değilim, ben düşündüğünüz kişi değilim, ben düşündüğünüzü düşündüğüm kişiyim” (Hood, 2019: 95-96). Bağlama göre değişen benlik algısı, biyografinin imkânını da sorgulamaya açar. Özellikle büyük şahsiyetleri övmek amacıyla yazılan biyografilerin ortak özelliği, güçlü ve tutarlı bir benlik duygusudur. Hood’un yaklaşımına göre millî bir kahramanın ya da devlet yöneticisinin biyografisi yazılırken biyografik benlik nasıl inşa edilecektir? Benlik anlayışındaki bu gelişmeler didaktik amaçla yazılan geleneksel övgü biyografilerini tartışmaya açacak niteliktedir. Bununla birlikte sinirbilim ve psikolojideki gelişmelerin biyografi yazıcılığını tamamen etkisi altına aldığını söylemek de yanlış olur. Klasik benlik algısıyla yazılan biyografiler hâlâ varlıklarını sürdürmeye devam etmekte ve büyük anlatılara hizmet eden rol modeller üretmektedir.

2. Epistemolojik Açıdan Biyografi Yazıcılığı: Bir Başkasını Bilmenin İmkânı

Biyografi yazıcılığı, bir insanın hayatına dair araştırma yapma ve elde edilen bilgileri başı sonu belli tutarlı bir anlatı hâline getirme sanatıdır. Biyografi yazmanın ön koşulu, araştırma yaparken hayatı yazılacak özne hakkında güvenilir bilgi elde etmektir. Başka bir deyişle biyografi yazarlığı bir başkasının hayatını bilmenin imkânına olan inançtan doğar. “Başka hayatlar bilinebilir” önermesi beraberinde bu bilginin nasıl elde edileceği sorusunu akla getirir. Biyografi yazıcılığı ile epistemoloji arasındaki ilişki bu noktada ortaya çıkar. “Bilgi felsefesi” anlamına gelen epistemoloji, “bilginin kaynağını, doğasını, doğruluğunu, sınırlarını inceleyen” bir felsefe dalıdır (Cevizci, 1999: 306-307). Dolayısıyla epistemolojideki yaklaşımlar, bilginin elde edilmesi ve güvenilirliğinin test edilmesinde farklı yaklaşımların oluşmasına neden olur ve bu durum biyografi yazıcılığındaki eğilimlere etki eder.

Antik Yunan’da felsefe etkinliği başlamadan önce çok tanrılı inanç tarafından şekillendirilen bir dünya görüşü vardır. Bu sistemde doğadaki her güçten sorumlu bir tanrı vardır ve bu tanrılar nedensellik ilkesi ile hareket etmek zorunda değildirler. Kızan, öfkelenen, kıskanan tanrılar kendi kapris ve isteklerinden dolayı doğadaki işleyişi bozabilir ve insanları cezalandırabilir. Bu inanç ortamında nedensellik ve yasa fikrine yer yoktur. Bu durum genelgeçer, değişmez ve güvenilir bilgiye imkân tanımadığından epistemolojik sorgulamalara girilmez. Fakat felsefenin doğuşuyla birlikte durum değişir. Sokrates ve Platon rasyonalist bir epistemoloji anlayışını savunur. Her iki filozof da bilgiyi elde etmenin imkân dâhilinde olduğunu düşünerek Sofistlere karşı çıkar. Platon, idealar kuramıyla duyular dünyasında gerçek bilgiyi bulmanın mümkün olmadığını, asıl olanın nesnelerin idealar dünyasındaki değişmez formları olduğunu söyler (Yanık, 2019: 9-11; Parlar, 2015: 190-191). Bu yaklaşıma göre duyular dünyasında ampirik bir metotla kesin bilgiyi elde etmek mümkün değildir. Bu durum bir başkasının hayatına dair elde edilmek istenen bilgiler için de geçerli olacaktır. Üstelik Antik Yunan’da biyografiden beklenen temel işlev öğretici olmasıdır. Bir insanın hayat deneyimleri, duyular dünyasında elde ettiği tecrübelerden ibaretse o zaman bunları okuyarak değişmez hakikatlere ulaşmanın imkânı da sorgulamaya açılacaktır.

Platon’un öğrencisi Aristo, gerçek bilginin bu dünyada olduğunu ve duyularla kavranabileceğini savunur. Bilgi teorisi açısından önemli bir kırılma yaratan bu yaklaşım biyografinin epistemolojik değeri açısından da önemlidir. Daha sonra ortaya çıkacak pek çok epistemolojik yaklaşım temelini Aris-

to'nun düşüncesinden alır. Aristo, ampirik tecrübeyle bilginin elde edilebileceğini savunarak sadece bir başkasının hayatının bilinebileceğini göstermekle kalmaz, aynı zamanda duyular dünyasıyla etkileşim hâlindeki bir öznenin tecrübelerinin ders çıkarma ve rol model alma gibi işlevlere sahip olabileceğini de göstermiş olur. Zira Antik dönemde yazılan biyografiler genellikle “büyük adamlar”ın yaşamını konu alır ve okuyucuya ders verme, rol model sunma gibi işlevlere sahiptir.

Orta Çağ Hıristiyan dünyasında din temelli bir bilgi felsefesi vardır. Bu dönemde hem epistemolojiyi hem de biyografiyi ilgilendiren tümeller-tekeller tartışması önemli bir yer tutar. Bu konuda Orta Çağ filozofları tikellerin ya da somut bireylerin tümellerden daha az gerçek olduğunu savunur. Bu yaklaşım ahiret inancını temellendirmede kullanılır ve mevcut dünyanın tam anlamıyla gerçek olmadığını savunmaya yarar. Gerçekliğin aşkın olduğunun düşünülmesi Kilise'nin otoritesini de pekiştirir. Tümelci yaklaşım beşeri bilginin niteliğini belirlerken olumsuz sonuçlara neden olur. Zira realist tümelci yaklaşıma göre bilgi aşkın bir konumda olduğundan duyu dünyası yalnızca görünüşten ibarettir. Ahmet Cevizci'nin de belirttiği gibi bu düşünce biçimi, “akla ve deneye dayalı bilimsel bilginin imkânını ortadan kaldırır” (2001: 25-28). Biyografi yazarı öznesine ait bilgiyi araştırma, gözlem ve sözlü mülakat gibi yöntemlerle toplar. Ampirik metotla elde edilen bilginin güvenilir olmaması, biyografin elde ettiği bilgileri de sorgulanır hâle getirir. Üstelik verilen bilgiler bir insanın hayat tecrübeleridir ve tikellerle kurulan etkileşim bilgisinin tartışıldığı bir ortamda yaşam deneyimlerinin güvenilirliği de tartışmalı hâle gelir. Bu nedenle Orta Çağ'da biyografi yazıcılığında bireylerin farklı yaşamlarından kaynaklanan tecrübe çeşitliliğinden ziyade dine tam teslim olarak aşkın olanın bilgisine ulaşan ve birbirine benzer hayatlar yaşayan öznelere menkıbevi anlatıları ön plana çıkar.

İslam epistemolojisinin temelinde Kur'an-ı Kerim'in bilgi anlayışı yatar. Evrenin bilinebilirliğini savunan epistemolojik yaklaşımların ortak yanı, evrende ve dünyada rasyonel ve anlaşılabilir bir yapı olduğu noktasında birleşir. Batı'da ortaya çıkan Aydınlanmacı modernizm, deney ve gözlem metodunun bu yapıyı keşfetmekte tek güvenilir yöntem olduğunu savunur. Ancak modern bilimin doğuşundan önce de güvenilir bilginin imkânını savunan düşünce ekollerinde evrende belli bir düzenlilik/logos olduğu düşüncesi vardır. Zira insanın yaşamdaki fenomenlerin bilgisine ulaşabilmesi için evrende insan zihni tarafından kavranabilecek yasa ve düzenliliklerin olması gerekir. Kur'an'da Allah için geçen “Alim” ve “Hakim” gibi sıfatlar, Allah'ın bütün evreni belli bir ilim ve hikmet dâhilinde, yasalara bağlı olarak yarattı-

ğını gösterir. Evrendeki bu yapı, insanın Allah tarafından imtihana tâbi tutulması ve eylemlerinin değerlendirilebilmesi düşüncesine epistemolojik açıdan kapı aralar. Zira insanın imtihan edilebilmesi için yapıp ettiği eylemlerinden sorumlu olması, eylemlerinden sorumlu olabilmesi için bunların sonuçlarını anlayabilmesi, bu sonuçları anlayabilmesi için de belli yasa ve düzenliliklere göre nizamî işleyen bir dünyada yaşaması gerekir. Kur'an-ı Kerim, bir taraftan evrenin belirli bir düzene göre yaratıldığını söylerken diğer yandan insanların hangisinin daha güzel eylemde bulunacağını sınamak için ölüm ve hayatın yaratıldığını belirtir. Buradan hareketle Kur'an'ın insana kazandırmak istediği bakış açısı, evrenin bir düzene tâbi olduğu, insanın aklederek ve araştırarak bu düzene dair bilgiye ulaşabileceği, daha sonra da ulaştığı bu yasa ve düzenlilik bilgisinden hareketle eylemlerinin sonuçlarını değerlendirerek hayatını Allah'ın imtihanına uygun biçimde düzenleyebileceği yönündedir (Taslaman ve Doko, 2017: 25-33).

Kur'an ayetlerinden çıkartılabilecek bu epistemolojik yaklaşım, bilim yapmayı teşvik eden bir zihnin inşasını amaçlar ve bilgiden hareketle insan eylemlerinin düzenlenerek Allah'ın istediği doğrultuda bir hayat örüntüsü oluşturulabileceğini gösterir. Bu durum didaktik biyografi yazıcılığının epistemolojik açıdan anlamlı olmasını sağlar. Başta Kur'an kıssaları olmak üzere İslam düşüncesindeki biyografik anlatılar, kâinat ve toplumsal hayattaki düzene dair bilgiyi/hakikati öğrenmeyen, dolayısıyla buna uygun davranmayarak imtihanı kaybeden kişileri ya da tam tersi bir tutumu benimseyen rol modelleri konu alır. Bu açıdan İslam dünyasında olumsuz örneklerden hareketle ibret verme ya da olumlu örneklerden yola çıkarak bir yaşam modeli geliştirme çabalarının biyografik anlatılarla güçlendirilmesi, kâinat ve toplumsal yapının belirli bir rasyonalite ve düzene tabi olmasıyla ilişkilidir ve Kur'an, epistemolojik olarak bu düzenin bilgisine ulaşmanın mümkün olduğunu söyler.

Orta Çağ'dan sonra Hümanizm ve Rönesans ile oluşmaya başlayan modernizm, epistemolojik açıdan büyük bir kırılma meydana getirir. Bu kırılma sonucunda ortaya çıkan modern epistemoloji, yine Batılı filozoflar tarafından krize girdiği iddiasıyla eleştirilinceye kadar Batı düşüncesinde hâkim paradigma olmayı sürdürür. Modern epistemolojinin temeli Sokratik rasyonalizme dayanır. Sokratik rasyonalizm, değişimin arkasında yer alan özü insanın düşünebilme yeteneği sayesinde kavrayabileceği fikrine dayanır. İnsanı merkeze alan bu düşünce, modern epistemolojinin de hâkim paradigması olduğundan modern epistemolojinin hümanist bir karakteri olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle de modern felsefenin kurucularından

Descartes'ın, insanı evrenin merkezine yerleştirmesi, daha sonra Aydınlanma düşüncesi ile akla vurgu yapılması, insanın yüceltilmesi sonucunu doğurur. Modern epistemolojinin iki temel niteliği vardır. Bunlardan birincisi aklını kullanan insanı merkeze alması, ikincisi de insanın evrensel bilgiye ulaşabilmesi için doğru bir yöntem kullanması gerektiğini savunmasıdır (Küçükalp, 2003: 85-87).

Bilgiyi elde etme yolu olarak yalnızca bilimsel yöntemin kabul edilmesi, bilginin sekülerleşmesi sonucunu doğurur. Bilgiye yönelik Orta Çağ düşüncesinden ayrılan bu yeni yaklaşımda özellikle determinizm düşüncesi önemlidir. Determinizm, evrende gerçekleşen bütün olayların bir nedensellik bağlantısı içerisinde gerçekleştiğini savunan bir anlayıştır. Nedensiz hiçbir şey yoktur ve doğa nedensel yasalara tâbidir (Cevizci, 1999: 223). Başlangıçta doğa yasalarının bilgisini elde etmek için benimsenen bu yaklaşım, toplumu açıklamaya çalışan pozitivist görüşün etkisiyle zamanla sosyal bilimlerde de uygulanmaya çalışılır. Bu noktada Aydınlanma döneminin bilim ve bilgi anlayışı da etkili olur. Aydınlanma döneminde akılcılık ve pozitivism bilgiyi elde etme sürecinin vazgeçilmez birer parçası hâline gelir. Pozitivist yaklaşım, dini ve metafiziği tamamen reddeder ve modern bilimin öncesine ait düşünce tarzlarının hiçbirisinin bilgiyi elde etmede güvenilir bir kaynak olamayacağını savunur. Modern anlamda sosyoloji biliminin kurucusu kabul edilen Auguste Comte, aynı zamanda pozitivism kavramını ilk kullanan kişidir. Comte'a göre pozitivismin yöntemleri sosyolojiye uygulanmalı ve böylece tıpkı doğa bilimlerindeki gibi toplum bilimine dair yasalar keşfedilmelidir. Pozitivist epistemolojide deney ve gözlem önemli bir yer tutar. Deney ve gözlem ile sağlaması yapılamayan her türlü bilgi metafizik spekülasyonlardan ibaret kabul edilir. Deneysel bilginin en önemli özelliği "olması gerekeni" değil, "var olanı" incelemesi ve ahlaki hedefler taşıyor olmasıdır. Bilimin elde etmek istediği bilginin nesnellik ve evrensellik niteliklerini taşıyabilmesi için iyi, doğru ya da ahlaki kabul edilenden bağımsız olarak deneysel yöntemi benimsemek gerekir. Pozitivist epistemolojide deneysel bilgi dışında bir bilgi türünün varlığı kabul edilemez. Bilimsel yöntem sonsuz güven duyan bu yaklaşım, bilimler aracılığıyla dünyanın denetlenebileceğine ve yeni bir dünya kurulabileceğine inanır (Demirel, 2007: 26-27).

Bu noktada modernizm ve Aydınlanma ile yaşanan epistemolojik kırılma sonucunda ortaya çıkan ilkelerin biyografiye nasıl etki ettiği sorusu cevaplandırılmalıdır. Akla ve bilime sonsuz güven duyan Aydınlanma düşüncesi, determinist ve ilerlemeci yaklaşımıyla yaşamöyküsünün nasıl şekillen-

dirileceğine etki eder. Modern epistemolojinin temelinde bilginin/dünyanın bilim yoluyla kavranabileceği ve evrensel/nesnel hakikatlere bilimsel yöntemle ulaşılacağı düşüncesi yer alır. Bu düşünce biyografi yazarının yaşamöyküsü denen olguya bakış açısını da etkiler. Biyografi yazarı, bilimsel yöntemi kullanarak yaptığı araştırma neticesinde, hayatını ele aldığı özneyi nesnel ve bütüncül bir şekilde kavramaya çalışır. Bu amaçla öznenin hayatına ilişkin gözlemler yaparak belgelere ve şahitliklere başvurur. Batı'da ortaya çıkan bilimsellik anlayışı, tıpkı diğer fenomenler gibi yaşamın da ampirik gözlem ve analize tâbi tutulması gerektiği düşüncesini doğurur (Caine, 2019: 38). Bilgiyi elde ederken göz önünde bulundurulmuş determinizm ilkesi, yaşamöyküsünün kurgulanışını da şekillendirir. Biyograf, yaşamöyküsünü yazdığı öznenin hayatını nedensellik ilkesi ile ilerleyen tutarlı bir bütün olarak kabul eder. Bu ön kabul, biyografin özneye dair elde ettiği bilgi ve belgeleri neden-sonuç ilişkisi içerisinde doğumdan ölüme kadar ilerleyen bir bütün oluşturacak şekilde seçip organize etmesini sağlar. Nesnellığe duyulan inanç, biyografin mümkün olduğunca öznel ve ahlaki değerlendirmelerden kaçınarak, öznesini her yönüyle ortaya koyma çabasını doğurur. Modern epistemolojide nesnel hakikate verilen önem, araştırmacının öznesinin hayatını yazarken gerçeklik duygusu oluşturmaya gayret etmesini sağlar. Yani biyograf, pek çok bilgi ve belge içerisinden seçme ve ayıklama işlemi yaparak kurguladığı hayat hikâyesini nesnel ve gerçekçi bir bütün olarak yazmalıdır. Biyografin dinî veya ahlaki olanı göstermek için öznel bir tutum benimsemesi bilimsel yaklaşıma aykırıdır. Bilginin sadece bilimsel metot vasıtasıyla elde edilebileceğine dair inanç, bilimsel yöntemle öznenin de bilinebileceği ve yaşamöyküsünün nesnel bir şekilde oluşturulabileceği düşüncesine imkân tanır. Bu anlayışla yazılan biyografilerde şüpheden ziyade özneye dair keskin kanaatler vardır. Postmodern dönemde iddia edilen aksine bir hayatın belgelerden hareketle yazılmasının bir kurmaca ve yeniden yazma faaliyeti olduğu düşüncesi görmezden gelinir. Modern bilgi teorisinin temelinde Descartes ve F. Bacon tarafından yerleştirilen tümevarım ilkesi de biyografi yazımını şekillendiren bir etkidir. Biyografılar, özneleri hakkında günlük, hatıra, eğitim belgesi, nüfus kayıtları, akraba ve dostların tanıklıkları gibi çeşitli malzemeleri toplar ve bunlardan hareketle bütüne ulaşmaya çalışır. Ulaşılan bütün, biyografik benliği yansıtan tutarlı bir öykü olmalıdır.

Modern dönem epistemolojisinin nedensellik ve nesnellik üzerine kurulu bilgi felsefesi ile biyografi teorisindeki geleneksel yüceltici biyografilerden kopuşun ve öznenin her yönüyle gerçekçi bir şekilde anlatılması talebinin aynı dönemde ortaya çıkması tesadüf değildir. İlk Çağ'dan itibaren çoğun-

lukla kral ve komutanların başarı hikâyelerine odaklanan, Orta Çağ ile birlikte azizlerin üstün yanlarını anlatan biyografiler, artık Batılı seküler bireyi belgelere dayanarak nesnel bir şekilde anlatma iddiasındadır. Nesnellik de öznenin eksik ve kusurları dâhil her yönüyle ele alınmasını gerektirir. Batı'da 18. yüzyılda modern anlamda biyografi teorisine ilk şekil veren kişi kabul edilen Dr. Samuel Johnson ve onun takipçisi Boswell'in "gerçekçi" biyografi anlayışları, bu anlamda dikkate değerdir. Özellikle Johnson, biyografinin toplumsal olayları da kapsayacak şekilde gerçeği nakletmesi ve bunu yaparken de hislerini bir kenara bırakması gerektiğini savunarak geleneksel övgü biyografilerinden kopuşun teorik temelini atmıştır (Çelebioğlu, 2007: 5). 19. yüzyılda Charles Augustin Saint Breuve'nin modern epistemolojinin bilimsellik anlayışını biyografiye uygulama çabasını da benzer şekilde değerlendirmek gerekir (Ünlü, 2015: 38-39).

Modernizme tepki olarak postmodernizmin ortaya çıkmasıyla birlikte, epistemolojik açıdan farklı bir döneme girilir. Postmodernizm, modernizmin evrensellik ve nesnellik iddialarına kuşkuyla yaklaşır ve modern epistemolojinin temelinde yer alan pozitivizmin gerçeklik anlayışını reddeder. Modern epistemede akıl ve bilim aracılığıyla mutlak gerçekliğe ulaşılabileceği ve dünyaya nizam verilebileceği savunulurken postmodernizm, bilgiye ulaşmada akıl ve bilimin tek ve mutlak otorite olma konumuna itiraz eder. Modern dönemde ortaya çıkan Aydınlanma ve Marksizm gibi üst anlatılara postmodernizmde yer yoktur. Bu büyük anlatıların ortak özelliği, tek olan hakikati ortaya koymaya yönelik güçlü bir söyleme sahip olmalarıdır. Oysa postmodernizm mutlak, tek, değişmez bir hakikatin varlığını reddeder. Artık Aydınlanmanın ilerlemeci anlayışı sorgulanmaya başlar, akıl ve deneye dayanan nesnellik anlayışı etkisini yitirir. Postmodern dönemde bilginin herkes tarafından kabul edilebilir tek bir kaynağı yoktur. Bu yaklaşım çoğulcu-luğu da beraberinde getirecektir (Demirel, 2007: 37-38; Ünlü, 2015: 10).

Epistemolojik açıdan yaşanan bu büyük kırılma biyografi yazımına da yansır. Modern epistemolojinin bilimsel yöntemle hakikate ulaşılabileceği yönündeki savının tartışmaya açılmış olması, biyografi yazarının öznesini bütünüyle gerçekçi bir şekilde yansıtmasının imkânsızlığı düşüncesine kapı aralar. Tek bir hakikat olmadığı gibi gerçek bilgiyi elde etmek için mutlak bir yöntemin de bulunmaması, postmodern dönem biyografilerinin kesinlik iddialarından uzaklaşmasına neden olur. Ne kadar bilgi ve belgeye başvursa da biyografi yazarının oluşturduğu metin, epistemolojik açıdan tartışmaya açıktır. Postmodernizmin çoğulcu bakış açısı, aynı bilgi kaynağına farklı açılardan bakmayı ve onları farklı şekilde yorumlamayı mümkün kıldığından,

bir kişinin/biyografinin yorumunu mutlaklaştırıp hakikat olarak kabul etmek mümkün değildir. Ne kadar gerçekçilik ve nesnellik iddiasında bulunursa bulunsun, her biyografinin oluşturduğu metin kendi hakikat yorumundan ibaret kalacaktır. Bu hakikat algısını oluşturan da biyografinin etkileşimde bulunduğu kültür, ideoloji ve iktidar ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan söylemlerdir. Yazarın hakikat olduğuna inandığı bilgi, aslında kültürel ve ideolojik etkenlerle örgütlenerek kendisine ulaştırılmış bir söylem biçiminden ibarettir. Yani gerçeklik, aslında bizden bağımsız ve nesnel olarak var olan bir şey değil, aksine “dil tarafından inşa edilen bir kurmaca”dır. Bu kurmaca yapı, çoğu zaman söylemler vasıtasıyla sahte bir tutarlılık algısı oluşturularak insanlara değişmez bir hakikat olarak yansıtılır (Ünlü, 2015: 10-13). Öyleyse biyografi yazarının eserine metinsellik ve kurmaca bağlamında yaklaşılmalıdır. Gerçeklik anlayışındaki bu değişim, biyografinin gerçekleri yansıtma iddiasını alaya alan ve kurmaca yönü daha ağır basan yaşamöykülerinin yazılmasını sağlar (Dervişcemaloğlu, 2017: 333).

20. yüzyılda Derrida ve Foucault gibi düşünürler, modernizmin tartışmasız birer değer olarak kabul ettiği hümanizm, akılcılık, bilim gibi kavramları sorgulamaya başlar. Özellikle Foucault'nun epistemolojideki kırılmalara dikkat çeken fikirleri önemlidir. Foucault'ya göre epistemoloji sadece belli bir dönemde bilginin imkânını ve koşullarını belirlemez, aynı zamanda o çağın bilgilerini belirginleştirme gibi bir özelliğe de sahiptir. Başka bir ifadeyle her çağın bilgi formlarını o çağın epistemoloji anlayışı belirginleştirir. Dolayısıyla farklı dönemlerde yaşanan epistemolojik kırılmalar, birey ve toplumsal yapıları anlamada kilit rol oynar. Foucault'ya göre dönemler arasındaki epistemolojik geçişlerde kopuşlar yaşanır ve bu nedenle epistemoloji anlayışında bir süreksizlik ilişkisi vardır. Rönesans, Klasik Çağ ve Modern dönem olmak üzere üç temel epistemolojik dönemden bahseden Foucault, 17. yüzyıldan itibaren hâkim olan “Klasik episteme” döneminde kıyas düşüncesinin yerini çözümlenme (analiz) fikrine bıraktığını söyler. Artık doğa bilimlerinin öncülüğünde oluşan “ölçme merkezli, soyutlayıcı, evrenselleştirici ve tarafsız” bir episteme vardır. Fiziksel nesnelere ölçme, onlara ilişkin nesnel nitelikleri tarafsız bir şekilde ortaya koyma anlayışına dayanan bu episteme, zamanla psikoloji, sosyoloji gibi sosyal bilimlere de uygulanır (Cevizci, 2015: 1136-1138).

Foucault'nun ortaya koyduğu epistemolojik sınıflandırma, biyografi yazıcılığına dair yorum yaparken de göz önünde bulundurulmalıdır. Klasik Çağ epistemolojisi olarak adlandırılan dönemin ölçmeye dayalı analiz ve tarafsızlık gibi ilkeleri, sosyal bilimlerde olduğu gibi biyografi yazıcılığında da

hâkim paradigma olur. Modernizmin ilkeleri doğrultusunda şekillenen bu epistemolojik yaklaşım, biyografik öznelerin sadece eylemlerini değil, iç dünyalarıyla birlikte tüm benliklerini analiz etme, en önemlisi de bunu nesnel verilere dayandırarak tarafsız bir şekilde yapma iddiasındadır. Fakat Foucault, Derrida gibi özne düşüncesine saldıran ve anti-hümanist bir tavır benimseyen düşünürler, antropolojik bir nitelik taşıyan modern epistemi ciddi anlamda eleştirmeye başlayınca, modernizmin ilkeleri sorgulanmaya başlar ve bu durum edebiyata da yansır. Sadece modernizmin insan anlayışını değil, zaman, mekân hatta gerçekçilik anlayışını dahi eleştiren edebî eserler yazılır. Bu durum hem edebiyat eleştirisinde biyografinin sahip olduğu konumu hem de modern epistemolojinin felsefi arka planına bağlı olarak yazılan biyografileri sorgulamaya açar. Bununla birlikte nasıl postmodern romanın doğuşuyla geleneksel gerçekçi roman yazımı tarihe karışmadıysa, modern epistemoloji-hümanizm-birey ekseninde yaşanan kriz de Rönesans sonrasında ortaya çıkan seküler, ilerlemeci biyografi anlayışını tamamen ortadan kaldıramaz. İnsan, modern dönemdeki epistemolojik önemini yitirmiş olsa da biyografi varlığını devam ettirir.

Biyografi yazıcılığını epistemolojik kırılmalarla ilişkilendiren başka araştırmacılar da vardır. Biyografik dram üzerine çalışan Aslıhan Ünlü, Alun Munslow'un dörtlü epistemolojik dönemselleştirmesine dikkat çeker. Bu sınıflandırmaya göre Orta Çağ'dan 16. yüzyıl sonlarına kadar birinci epistem, 17-18. yüzyıllar arasında ikinci epistem (Klasik Çağ), 18. yüzyıl ile 20. yüzyılın başları arasında modern ve antropolojik epistem, son aşamada ise postmodern epistem vardır. Her epistem, farklı unsurları bilgi üzerinde belirleyici kılar. Birinci epistem kutsallığı, ikinci ve üçüncü epistemler ilerlemecilik ve bireyciliği, son epistem ise kesin dayanak noktası olmayan bir öznelliği esas alır (2015: 9-10). Buna bağlı olarak ilk epistemde dinî biyografiler, ikinci ve üçüncü epistemde dünyaya nizam veren akıllı, iradeli seküler bireylerin nesnel olduğu varsayılan biyografileri, dördüncü epistemde ise kurmaca yanı ağır basan biyografik anlatılar ön plana çıkar.

Sonuç

Biyografi üzerine çalışanlar genelde türün anma içgüdüsünü tatmin etme işlevine vurgu yapar ve insan zihninin büyük başarılarla imza atmış önemli insanların unutulmamaları için çaba gösterme eğilimine dikkat çeker. Bazı araştırmacılar tarafından türün tarihî gelişimini ortaya koyan ve biyografik metnin nasıl organize edileceğine kafa yoran teorik çalışmalar da yapılır. Fakat bunlar içerisinde biyografi teorisi açısından belki de en temel olanı, bir hayatı yazmanın anlamlı oluşunun felsefi olarak temellendirilmesi

ve türün felsefi arka planının ortaya konulmasıdır. Varlık felsefesi (ontoloji) ve bilgi felsefesi (epistemoloji) açısından biyografiye bakıldığında insanlık tarihindeki düşünsel eğilimlerin farklı etkenlerle birleşerek türün gelişimine, yöntemine ve niteliğine doğrudan ya da dolaylı olarak etki ettiği görülür. Biyografi her şeyden önce insanın tarih sahnesine çıktığı andan itibaren var olan kendini tanımlama, kimlik edinme, belli grup veya değerlere aidiyet hissetme ve yaşamı anlamlandırma çabasıyla ilişkili olarak doğmuştur. İnsan, ontolojik olarak varlığını anlamlandırırken ve kendisini dış dünya, toplum ve bireyler arasında konumlandırmak için kimlik edinirken biyografik anlatılara ihtiyaç duyar. İnsanın dili kullanabilmesi ve mitler üretebilmesi, onun hayatı anlamlandırma ve kendini tanımlama ihtiyacının bir neticesidir ve bu ihtiyaca cevap veren anlatıların önemli bir kısmı biyografik nitelik taşır. Bu da insanın bir bireyin yaşamını öyküleştirerek anlam üretmeye yatkın olduğunu gösterir. *Gılgamış Destanı* gibi eski metinler, insanlığın anlam ihtiyacını karşılarken sadece bir bireyin hayatını kaydetmek ve tarihî gerçekliğe sadık kalmak için biyografik anlatılar oluşturmadıklarını, kurgulama ve yorumlama yoluyla anlam arayışına dair sembollere başvurarak insanlığın genel sorunlarını bir bireyin biyografisinde somutlaştırdıklarını gösterir.

Modern psikolojide ortaya çıkan benlik modelleri de kendini tanıma ve hayatı anlamlandırmaya yönelik felsefi çabanın istikametini belirler ve bu durum biyografi yazıcılığını da etkiler. Psikoloji ve sinirbilim, insanın benliğini inşa etmek ve hayatı anlamlandırmak için oto/biyografik öykülere ihtiyaç duyduğunu ortaya koyar. Biyografi yazıcılığı vasıtasıyla bir başkasının hayatı üzerinden kimlik inşa etmek ya da insanın anlam arayışına cevap vermek isteyen biyografi yazarları da benzer bir yaklaşımla hareket eder. Benliğin keşfedilmeyi bekleyen bir muamma olduğunu savunan psikanalitik anlayış, biyografi yazarlarının öznelerini de benzer şekilde keşfetmeye çalışmasına neden olur ve psiko-biyografi denen tür ortaya çıkar. İnsan düşüncesi, benliği keşfedilmesi gereken nesnel bir gerçeklik olarak görmeyi bırakarak benliği sürekli yeniden inşa edilen dinamik bir süreç olarak görmeye başlayınca bu durum biyografi yazıcılığında yeni eğilimlerin doğmasını sağlar. Tek bir benlik olmadığı gibi tek bir kimlik ve hayatı anlamlandırma biçimi de yoktur. Bu durum dinî kimlik, millî kimlik, ideolojik kimlik gibi büyük anlatılara bağlı değerleri inşa etmek için yazılan kanonik biyografileri sorgulamaya açar ve biyografi yazıcılığının didaktik doğası sarsılır. Bir yaşamın baştan sona tutarlı bir benlikle yaşanamayacağı anlaşılınca sürekli yeniden inşa edilen, hatta farklı kurgulara açık olan bir biyografi anlayışı ortaya çıkar ve bu durum postmodern biyografiye de kapı aralar.

Epistemolojideki gelişmeler de biyografi yazıcılığında belirli eğilimlerin oluşmasını sağlar. Biyografinin ontolojik olarak varlığı anlamlandırabilmesi için, bir bireyin hayatının o çağın bilgi anlayışıyla uyumlu bir şekilde yazılması yani epistemolojik açıdan güvenilir olması gerekir. Orta Çağ'ın din temelli epistemoloji anlayışı, biyografinin de dinî bir mahiyet almasına neden olur. Hıristiyan düşüncesinde Tanrı'ya ulaştıracak olan aşkın bilginin deney, gözlem ve tecrübeyle elde edilemeyecek olması, bireyin hayat tecrübelerinden ziyade Kilise'nin onayladığı anlamda iman eden aziz biyografilerinin öne çıkmasını sağlar. Rönesans ve modernizmle birlikte seküler birey doğunca bilimsel bilginin yöntemi olan ampirizm ve tümevarım biyografi yazıcılığını etkisi altına alır. İnsan merkezli bilgi anlayışı, başı-sonu belli, tutarlı ve ilerlemeci biyografi anlayışının yaygınlaşması sonucunu doğurur. Postmodern dönemde bilginin değişmez ve nesnel oluşunun tartışmaya açılması, insanın epistemolojik önemini yitirmesi gibi gelişmeler biyografi yazıcılığını da etkiler. Bir insanı bütünüyle anlatmanın imkânsızlığına dikkat çeken, kurmaca yönü ağır basan, postmodern anlatı teknikleriyle organize edilen biyografik anlatılar yoğunlaşır. Postmodernizmle birlikte gerçeklikle kurmaca arasındaki sınırların geçirgen hâle gelmesi, bilimsel biyografi ile kurmaca biyografi/biyografik roman arasındaki ayrımı da silikleştirir ve biyografik bilginin mahiyetinin tam olarak kavranamadığı melez anlatıların doğumuna yol açar.

Ontoloji ve epistemolojideki gelişmelerin biyografi yazıcılığını etkilemesi, bir yaşamı yazma güdüsünün düşünsel bir zemine dayandığını ve felsefedeki gelişmelerle etkileşim hâlinde olduğunu gösterir. Bu tespit, felsefedeki bir gelişmenin hemen biyografiye yansıtacağı anlamına gelmediği gibi biyografilerin eser yazmadan önce felsefe kitapları okuyarak çeşitli çıkarımlarda buldukları ve yaşamöykülerini bu çıkarımlara göre yazdıkları anlamına da gelmez. Fakat zamanın ruhuna hâkim olan felsefi/düşünsel paradigma, yine o zaman içerisinde yetişen ve hâkim paradigmadan etkilenerek eser veren biyografi yazarlarını bazen kendileri farkında olmasa da etkiler. İnsanın hayatı anlamlandırmasında ve bilgiyi elde etmesinde belirleyici olan düşünsel eğilimlerin çeşitli dönemlerde dönüşümlere uğramak suretiyle dolaylı da olsa biyografi yazıcılığını etkilemesini bu şekilde açıklamak mümkündür.

Kaynakça

- Altuner, İlyas (2012). “Dil, Anlamlandırma ve Yorumlama Üzerine Bir Deneme”. *Beytulhikme – An International Journal of Philosophy*, 2(1): 75–86.
- Assman, Jan (2001). *Kültürel Bellek – Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilgin, Nuri (2007). *Kimlik İnşası*. İstanbul: Aşina Kitaplar.
- Caine, Barbara (2019). *Biyografi ve Tarih*. Çev. Müge Sözen. İstanbul: Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.
- Cevizci, Ahmet (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, Ahmet (2001). *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Kitapevi.
- Cevizci, Ahmet (2015). *Felsefe Tarihi – Thales’ten Baudrillard’a*. İstanbul: Say Yayıncılık.
- Çelebioğlu, Sinem (2007). *Türk Edebiyatında Modern Biyografinin Doğuşu*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Demirel, İdris (2007). *Epistemolojik Açıdan Dünya Sistemleri Analizi*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dervişcemaloğlu, Bahar (2017). “Biyografik Bir Roman Örneği: Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Son Savunması – Her Şey Bana Karşı”. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 329–338.
- Erkan, Erol (2013). “Postmodern Dönemde Ontolojik Anlam Aracı Olarak Dinî Kimlik”. *Turkish Studies*, 8(8): 1825–1837.
- Gezgin, İsmail (2020). *Homo Narrans: İnsan Niçin Anlatır?*. İstanbul: Redingot Kitap.
- Gezgin, İsmail (2021). *Sanatın Mitolojisi: Sanat Ne Anlatır?*. İstanbul: Redingot Kitap.
- Hamilton, Nigel (2007). *Biography: A Brief History*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hood, Bruce (2019). *Benlik Yanılsaması: Sosyal Beyin, Kimliği Nasıl Oluşturur?*. Çev. Eyüphan Özdemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Karabaşoğlu, İlkey (2018). *Modern Türkçe Edebi Biyografi: Beşir Fuat’ın Victor Hugo ve Voltaire Biyografileri Hakkında Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Koşay Karadağ, Esen (2015). *Postmodernizmin Modernizme Karşıt Söylemlerinde İnsan ve Sanat*. Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Küçükalp, Kasım (2003). “Modern Epistemolojik Kriz ve Postmodern Epistemoloji”. *Bilimname*, 2: 85-95.
- Parlar, Yasin (2015). “Bilginin İmkânı ve Temelci Görüş”. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2): 189-200.
- Randall, William L. (2014). *Bizi “Biz” Yapan Hikâyeler: Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme*. Çev. Şen Süer Kaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Renders, Hans & De Haan, Binne (2014). *Theoretical Discussions of Biography*. Boston: Brill Publishing.
- Taslaman, Caner ve Doko, Enis (2017). *Kuran ve Bilimsel Zihnin İnşası*. İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Todorov, Tzvetan vd. (2014). *Sanatta Bireyin Doğuşu*. Çev. Esra Özdoğan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ulu, Mustafa (2018). “Hayatı Anlamlandırma ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki Üzerine”. *Bilimname*, 36: 165-187.
- URL-1: “Dr. İsmail Gezgin ile Gılgamış Destanı”. <https://www.youtube.com/watch?v=oulGsOCRU2Q> (Erişim: 20.03.2022).
- Ünlü, Aslıhan (2015). *Biyografi ve Biyografik Dram*. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Yanık, Musa (2019). *Dini Epistemoloji: Alvin Plantinga Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Yazarların Notu: Bu makale, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda, Prof. Dr. Şahmurat Arık’ın danışmanlığında hazırlanmakta olan *Biyografi Türüne Kuramsal Bir Yaklaşım ve Türk Edebiyatında Biyografik Romanlar* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Katkı Oranı Beyanı: İkinci yazar, makale konusunun belirlenerek makalenin plan ve kurgusunun oluşturulmasına ve yöntemin belirlenmesine; birinci yazar ise buna bağlı olarak incelemenin yapılmasına katkı sağlamıştır.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Authors’ Note: *This article was produced from the doctoral thesis titled “A Theoretical Approach to Biography Genre and Biographical Novels in Turkish Literature”, under the supervision of Prof. Dr. Şahmurat Arık, at Kastamonu University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature.*

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The authors have no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.*

Author Contributions: *The second author is responsible for determining the subject of the article, creating the plan, and setting of the article and determining the method; the first author contributed to the research in relation to these.*